

HALİDE EDİP ADIVAR'IN ESERLERİNDE ÇOCUKLAR

PROF. DR. İNCİ ENGINÜN

1908'de ilk yazılarını yayımlamağa başlayan Halide Edib'in makale türündeki yazılarında eğitim ve öğretim meselesi ön plânda gelir.¹ İlk romanlarından son romanına kadar hemen bütün eserlerinde de çocuğun, kadının ve toplumun eğitilmesi temel mesele olarak ortaya çıkar. Terbiye meselesine bağlı olarak veya olmayarak çocuk, Halide Edib'in edebî eserlerinde büyük yer tutar.

II. Meşrutiyet dönemindeki yazılarında bu sistemin gerektirdiği niteliklere sahip insanları yetiştirmenin, çocukluktan itibaren başlaması görüşünü savunur.² Fakat Mütareke yıllarının tecrübeleri, hele Millî Mücadele yıllarında Anadolu'da tanıdığı çocuklar, gençler ve kadın erkek bütün milletin davranışları, Türk milletinin geleceğine dair yazara mutlak bir iman kazandırır. O, bu inancını ömrü boyunca muhafaza eder.

Kendisi de ilk evlilik yıllarında bir çocuk sahibi olma arzusunu besleyen Halide Edip, ilk çocuğuna 1903, ikincisine de 1905'te kavuşur. Çocuk, onun için bu tarihlerde annelik duygusu, aile demektir. Aile ise cemiyetin en küçük birimi olarak milletin temelini teşkil eder. Çocuklarının hastalıkları, ailevî sıkıntılar bu günlerini doldurur. Halide Edip şahsî hayatının bu cephesinden hatıratında geniş ölçüde bahseder.³

Onun ilk edebî denemesi *Heyulâ*'da⁴ bir çocuk sahibi olma özlemi vardır. Bu eserde hasta ve ipnotize edilmiş Selma'nın çocuğunun ölümü

¹ «Fenn-i etfal», *Mehasin*, nr. 7, Mart 1325/1909, nr. 478-487; *Talim ve terbiye*, Tanin mat. İstanbul 1327/1912; «Şahsiyet», *Mektep müzesi*, nr. 9, 12, 15 Teşrin-i evvel 1329/28 Ekim 1913-1 Mart 1914; «1332 senesi Vakıf Kız mekteplerinin senelik raporu», *Türk Yurdu*, c. XI (yıl 5) nr. 14 (118), 15 Eylül 1332/28 Eylül 1916, s. 19-23, c. XI, nr. 15 (119), 29 Eylül 1332/12 Ekim 1916, s. 37-42. Bunların dışında Halide Edip, çocukların yetiştirilmelerinden pek çok yazısında da bahseder.

² «Ben, terbiyede milliyet hislerinin verilmesine yalnız taraftar olarak kalmıyorum, bir de bunu kendime pedagojik bir düstur telâkki ediyorum» (*Türk Yurdu*, 15 Eylül 1332/28 Eylül 1916); «Çocuklarımız ilk lâkırdıya başlayınca kanun-ı esasîmizi, hüccet-i hürriyetimizi ezberleteceğiz.» «Kaç nasiye vardır çıkacak pâk ü dirahşan», *Tanin*, nr. 1, 19 Temmuz 1324/1 Ağustos 1908.

³ *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul 1960, s. 116-120, *Memoirs*, The Century Col. New York - London, 1926, s. 208-218.

⁴ *Musavver Muhit*, nr. 15-21, 29 Kânun-ı sani 1324-19 Mart 1325/11 Şubat 1909. Yazar eserin yazılış tarihi olarak 1906'yı verir.

üzerine çıldırması, adeta, yazarın kendi çocukları için duyduğu endişeyi de yansıtır.

Raik'in Annesi (1908), genç romancının sıhhatli bir çocuk yetiştirmek için örnek gösterdiği bir modeli tanıtır. Raik, tıpkı yazarın kendisi gibi Anglosakson terbiyesine göre yetiştirilir. Onun zihni gelişmesine olduğu kadar bedenî gelişmesine de önem verilir.

Burada kötü örneğe göre, kötü terbiye edilen çocuklar da dış görünüşleriyle tasvir edilirler. Bu tip, olayı bizzat anlatan roman kahramanı Siret'in nefretini çeker ve ona kenar mahallelerin terbiyesiz çocuklarını sevimli gösterir : «Ayağında takunya, ağzında sakız, arkasında iki örgü, kapı önlerinde kaydıarak oynayan ateşin, müstehzi fakat terbiyesiz küçük kızları» gözleri arar.

Seviye Talib (1910)'deki Hikmet de Avrupa'dan yeni terbiye metotları ile dönen babası sayesinde «modern» usulle eğitime başlanır. Bu eserde baba, çocuğu asıl eğitecek şahıs olan annenin eğitimini üzerine alır. Macide, kocasının hayal ettiği kadın olunca, modern pedagoji metotlarını oğlu üzerinde dener.

Bu eserde iki tasvir dışında çocuk yoktur. Birinci tasvirde o, babasının gözüyle bütün sevimliliğini aksettiren bir tablo teşkil eder : «Hikmet, çıplak, pembe ayaklarını ellerinin içine almış, kemal-i ciddiyetle birer birer parmaklarını çekiyor.»

İkincisinde ise huysuzluk eden Hikmet, babasının «Frenk usulu» terbiyesine tâbi tutulur.

Hikmet'in görüldüğü son tabloda annesi ona ideal telkin etmektedir: «Doğru bildiği şeyler için, hak için, vatan için daima ölmeğe hazır olacaksın Hikmet, oğlum.»⁵

Seviye Talib'de çocuğun arka plânda olması, eserin başlarında yer yer makale hüviyetindeki fikir meselelerinin ön plânda gelmesi, sonlarına doğru ise ihtiras ve aşk duygusunun, fikrin yerine geçmesiyle ilgilidir. Gerek fikrin yoğunluğu gerek ihtiras duygusunun sürükleyiciliği tabiatıyla, çocuk meselesini arka plâna iter.

Handan (1912) romanında da başlarda tahsil ve terbiyesi dolayısıyla Handan'ın çocukluğundan bahsedilir. Bu durum, erkekle tahsilde ve düşüncede eşit kadın yetiştirmekle ilgilidir. Fakat bu romanda da iki çocuk vardır ki aileyi, kadın erkek arasında bir fikir veya ihtiras ortaklığı olmaktan çıkararak cemiyetin temeli haline getirir. Bu çocuklar Refik Cemal ve Neriman'ın oğlu ile kızıdır. Bu çocuklar, aralarında fikir ve ihtiras bağı kalmasa da, ana baba arasındaki bağları devam ettirecek, ailenin birleştirici unsurlarıdır.

⁵ *Seviye Talib*, 2. b. 1324/1924, s. 10, 15, 152.

İdeolojik bir roman olan *Yeni Turan* (1912)'de Türklük şuuruna ve idealine sahip, vatanperver çocuklar, öğretmenleri tarafından yetiştirilirler. Bu çocukların cuma okullarında Yeni Turan kadınları tarafından eğitilmeleri, *Seviye Talib*'in aile içindeki ferdi eğitimden sonra okulda toplu eğitime geçiştir.

Eserde asıl dikkate değer şahıs, babasız, fakir Oğuz'un bir çocuk için fazla güçlü görünen iradesi ve çalışkanlığı ile kendi kendisini yetiştirerek ülkeye şekil verecek, reformları uygulayacak bir partinin önderliğine ulaşmasıdır. Oğuz'un kendi kendini yetiştirmesi ve annesine bakma sorumluluğunu yüklenmesi, eserde uzun uzun anlatılır.

Romancının bu sezgisi yerindedir. Gerçekten de Halide Edip, Türk çocuklarının direnç ve güçlerini, korkusuzluklarını, sorumluluk duygularını Balkan Savaşı günlerinden itibaren görecektir, hele Millî Mücadele günlerinde onlara duyduğu sevgi, saygı ve güven büsbütün artacaktır.

Son Eseri (1913) romanında çocuklar yine yıkılmakta olan bir evliliğin kurtarıcıları olurlar. Nerime'nin hastalığı babasını eve getirir. Bu eserin ikinci baskısında ihtilâlcı bir subay olan İbrahim'in yeğeni Şevket'e bakışı mânâlıdır. O, çocukları «yepyeni insanlar» olarak görür ve Şevket'e her gece askerlik talim ettirir.

Yazar, *Mev'ud Hüküm* (1917)'de biri zengin, biri fakir iki çocuk için eşit imkânlar yaratır. Dr. Kasım, hasta Sara'nın kızı Atife'yi kolejde, fakir Ayşe Kadın'ın oğlu Mehmet'i Galatasaray'da okutarak himayesine alır. Böylece birine muhtaç olduğu sevgiyi, diğerine de maddî imkânları temin eder.

Bu romanda sıhatsız, dejenere bir anne babaya sahip küçük Hayri'nin ölmesi, belki de Halide Edib'in geleceğin sıhhatli insanlar ülkesinde bu tür dejenere mahlûk görmek istememesine bağlanabilir.

Ateşten Gömlek (1922)'te Türk çocuğu işgal kuvvetlerinin ilk hedefini teşkil eder. İzmir'in işgalinde Ayşe'nin beş yaşındaki çocuğu «sırf eğlence» için öldürülür.

Vurun Kahpeye (1923)'de⁶ okuldaki çocuklar üzerinde durulur. Romanın kahramanı bir öğretmendir. Bu idealist öğretmen modern eğitim usullerini, yıllarca ihmal edilmiş bir Batı Anadolu kasabasında uygulamak isterken çeşitli güçlüklerle karşılaşır. Bu eserde küçük, fedakâr Durmuş'un kahramanlığı da yüceltilir. *Vurun Kahpeye*'de bir idealist öğretmenin, sonunda hayatına mal olan Anadolu'daki güç tecrübesi, topluma sinmiş kötü ayırım ve alışkanlıkların ilk okul öğrencileri arasına yayılması dolayısıyla büsbütün güçleşir.

⁶ *Akşam*, nr. 1865-1909, 16 Kânun-ı evvel 1329/1923-29 Kânun-ı sani 1340/1924. Eser 1926'da kitap olarak basılmıştır. (Mahmut Bey matbaası. 179 s.).

Kalp Ağrısı (1924)'nda hayatı pahasına çocuğunu dünyaya getiren Azi-ze'nin annelik duygusu verilir. Fakat çocuk asıl *Zeyno'nun Oğlu*'nda⁷ ele alınır. Bu çocuk doğunun güç tabiat ve hayat şartları altında yaşamasını, hayata dayanmayı, içinde sevgiyi yaşatmayı bilen bir çocuktur. Mükemmel ata binen, her şeyi hemen kavrayan bu çocuk, ilerde (*Tatarcık*'ta) ülkesinin acı gerçeklerini bilen ve onlarla mücadele için insana yardım etmenin, insanı mesut etmenin zarureti müdrik, pratik kafalı Dr. Hasan olacaktır.

Yazarın olgunluk eseri sayılan *Sinekli Bakkal* (1935)'da çocuklar çoktur. Rabia'nın çocukluğu dolayısıyla maruz kaldığı iki terbiye sistemi onda bir terkibe ulaşır ve ruh ile madde arasında dengenin kurulmasıyla sonuçlanır.

Rabia'nın sıkı dinî terbiye altında yetiştirildiği yılların, onun tabii çocukluğunu yaşayamamasına yol açtığı görüşü, eserde çarpıcı bir sahne ile de anlatılır. Bu, Rabia'nın oyun ihtiyacıyla diktiği ve büyükbabası Hacı İlhamî Efendi'nin çamaşır kazanı altında ateşte yaktığı bir bebektir. Yakılan bebek, Rabia'nın muhayyilesinde, çocuğunun yakılması şeklini alır ve hayatını karartan bir kâbusa döner.

Rabia'nın kendi çocuğu da, doğu ve batı ruh iklimlerinden gelen farklı yapıda ana babayı birleştiren ve aileyi kuran varlık olur.

Yolpalas Cinayeti (1936)'nde korunmağa muhtaç sakat bir çocuk, bir genç kızın uğruna cinayet işleyebileceği beşerî bir değer olarak görünür.

Gençlerin ağır bastığı *Tatarcık* (1939) bir nesiller romanı sayılabilir. Eserdeki dört neslin sonuncusu çocuklardır. Bunlardan ikisinin adları verilir ve istikballeri az çok belirtilir. Onlar ve kitle halindeki diğer köy çocukları da, tıpkı kendilerinden önceki nesiller gibi, birbirlerinden farklı şahsiyetler halinde gelişeceklerdir. Doğu ve batının terkibi olan ve köklerinden kopmamış bulunan Recep, çocukların da köklerinden kopmaları için «haftada bir çocuklara kukla» oynatmayı teklif eder.

Yazar, sevsin sevmesin, bütün insanların varlığını, son romanlarında kabul etmiş gibidir. İlk romanlarında az çok belirli özelliklere sahip, kesin çizgili tipler yaratmasına rağmen, *Sinekli Bakkal*'dan itibaren ferdi çizgileri birbirinden çok farklı insanların, her devirde, her cemiyette buldukları vâkıasını anlamış gibidir.

Sonsuz Panayır (1946)'daki çocuklar iki zengin ailenin çocuklarının karşılaştırılmasıdır ve bir mânâda Meşrutiyet dönemi romanlarındaki durumları andırır. Bolluk ve Uzman-Türk ailelerinin çocukları, o ailelerin özelliklerini aksettirirler. Yerlilik içinde batılı kafaya sahip olanla, kendi

⁷ *Zeyno'nun Oğlu*, Vakıf, nr. 3045-3047, 26 Haziran - 28 Haziran 1926; nr. 3293-3417, 1 Mart-10 Temmuz 1927. Eser 1928'de kitap olarak yayımlanmıştır. (İlhamî Feyzi matbaası, 411 s.).

kökünden kopmuş batılı özenti tipler –bunlar ahlâk bakımından düşmüşlerdir– bu esere hâkimdir.

Yazarın son romanları içinde en dikkate değer olanı *Döner Ayna* (1953)'da meşru olmayan bir köylü kızın çektiği azaplar anlatılır. Bu çocukluk intibaları öylesine tesirlidir ki Hanife kendisi böyle bir çocuk dünyaya getirmekten, kendi çektiklerini çocuğuna çektirmekten korkar.

Bu romanların kısaca gözden geçirilmesi sonunda Halide Edib'in eserlerindeki çocukların özellikleri de ortaya çıkar. Bu çocuk tipleri dört grupta toplanabilir.

1. Halide Edib'in kendisinin de çocukluğunda tâbi olduğu Anglo-sakson terbiyesi ve yerli Türk - Müslüman terbiyesine göre yetiştirilen çocuk. Halide Edib'in babasının benimsediği bu yabancı terbiye tarzı, anneannesinin evinde, yerli Müslüman - Türk terbiyesiyle birleşir.⁸ Böylece Gökalp'ın özlediği yerli hars ile modern pedagoji metotları Halide Edib'in şahsında birleşmiştir.

Aile içinde çocuk, ailenin devamını sağlayan bir usurdur (*Raik'in Annesi*'nde Raik, *Seviye Talib*'de Hikmet, *Handan*'da Handan ve Nazım, *Son Eseri*'nde Şevket ve Nerime, *Kalp Ağrısı* ve *Zeyno'nun Oğlu*'nda Muazzez ve Haso Çocuk).

Çocuğun ailenin devamını sağlayamadığını gösteren bir hikâye *Bir Hayatın Üç Perdesi*⁹ adını taşır. Bu hikâyesinde yazar, güzel, süslü, parayı ailesine, çocuğuna tercih eden bir kadının, oğlu Selim'i küçük yaşta ihmali ve terk edişinin çocuk üzerinde uzun süren bir tesir yarattığını anlatır. Terk edilen baba da bu durum karşısında çok sevdiği mesleğinde ilerleyemeyince, yarım kalan hayallerini oğlunda gerçekleştirmeye çalışır.

Şahsiyete o kadar önem veren Halide Edib'in, evlâdını kendisinin bir çeşit uzantısı görmek isteyen babaya karşı anlayışlı davranması, belki de bu hikâyeyi yaşlılık yıllarında yazmasıyla ilgilidir.

*Mihri'nin Mektubu*¹⁰ hikâyesi ise gösterişe düşkün anne ve anne tarafının tesirine, muhafazakâr «basmacı» babasından aldığı ilk dinî terbiye ile karşı koyan Mihri'nin macerasından bahseder. Babanın ölümü üzerine annesinin amcasının himayesine giren Mihri o çevreyi yadırgar. Amcanın züppe ve şımarık kızlarıyla kaynaşamamasında da Mihri'nin ilk çocuklukta aldığı Türk - Müslüman terbiyesi rol oynar. Temelinde bu müspet başlangıç varsa, sonraki tesirler uygun bir fırsat bulduklarında dökülürler.

⁸ *Memoirs*, 1926, s. 24-160; *Mor Salkımlı Ev*, 1963, s. 27-87. Romancının hatıratında kendi çocukluğunu âdeta romanlaştırdığı görülür.

⁹ «Bir hayatın üç perdesi», *Aile*, c. I, nr. 2, Yaz 1947; *Kubbede kalan hoş sada*, İstanbul 1974, s. 33-44.

¹⁰ «Mihri'nin mektubu», *Tanin*, nr. 1612-1615, 26-29 Mayıs 1915; *Kubbede kalan hoş sada*, İstanbul 1974, s. 68-75.

Bu tip, istikbalin ideal Türk genci olacaktır. Halide Edip bu çocuk tiplerini kendisinin anne olduğu, pedagoji ve terbiye meselelerini ön plâna aldığı, vakıf okullarında çalıştığı yıllarda çizmiştir.

Bu çocukların bazılarında az çok kalıplaşmış bir sadelik görünür. (*Raik'in Annesi*'nde Raik). Bunun da kaynağı kendisine çocukluğunda uygulanan giyimdir.¹¹

Çocuklar bir yabancı dil öğrenmeli, medeniyeti kendi kaynaklarında tanımalıdırlar. Bunun için çocuklar yabancı okullara giderler (*Mev'ud Hüküm*).

Bu çocuklar oyun oynayan, hareketli, canlı çocuklardır. Raik, anesi ile Ada'da koşmaca oynar. Anne, sadece çocuğu kontrol etmez, onun arkadaşı da olur.

Mev'ud Hüküm'de Atife, teyzesinin oğlu Hayri'den oyun ve masal bilmediği için şikâyet eder. Halbuki masal ve oyun çocukların zihin ve beden gelişmelerine yardımcıdır.¹² Onları dengeli gençler olmağa sevk eder.

2. Bu sıhhatli çocukların karşısına yazar, beden veya ruh bakımından hasta çocuklar çıkarır. Çocukların sıhhatli gelişmesini sağlayacak, onları birer şahsiyet olarak yetiştirecek olan modern pedagojiyi değil de görünüşü taklitle yetinen kuş beyinli ana babalar, geleceğin kendileri gibi sıhatsız, dengesiz insanlarını hazırlarlar. Halide Edib'in bunlardan nefret ettiği açıktır. Yazar, onları daima «kukla»ya benzetir.¹³ *Mev'ud Hüküm*'de sıhatsız Hayri'nin ölmesi, Halide Edib'in eserlerinde çocuk ölümlerinin çok az olduğu hatırlanırsa, mânâlıdır.

Bu iki tip, 1946'da yazdığı *Sonsuz Panayır*'da da tekrarlanır. Halide Edip, aslında çocukları değil, onları yetiştirenleri tenkit etmektedir. Belki köksüz, kültürsüz, budala ailelerin yetiştirdikleri çocuklara karşı bu derece insafsız görünmesi, onlar için hemen hiç bir kurtuluş kapısı bırakmaması da, yetişkinlere hitap eden bu eserleriyle onları uyarma arzusuna bağlıdır.

3. Yazarın özel hayatındaki acı tecrübelerin tesiriyle kendisini bedbinliğe kaptırdığı sıralarda yazdığı bazı hikâyelerde, aile içinde yalnız kalan çocuğun duyguları da söz konusu edilir. *Feridun Hikmet'in Jurnalinden* ve *Ana Hisleri* adlı hikâyelerinde anneleri ölen çocukların üvey annelerini çok güç kabul ettiklerinden bahsedilir. *Feridun Hikmet'in Jurnalinden*'de eski karısını seven ve çocuklarıyla avunan kocasının karşısında ağlayan üvey annenin ızdırabını fark eder, çocuk, ona sokulur.¹⁴ *Ana*

¹¹ *Mor Salkımlı Ev*, s. 22-23, *Memoirs*, s. 24.

¹² «Cin, peri ve edebî mülkiyet», *Akşam*, nr. 7398, 16 Mayıs 1939.

¹³ «İki zarif kukla», *Raik'in Annesi*, 1341/1924, s. 13; «Korkarım, çocukların Asım Bey'in kukla kızlarına benzeyecek... Bonmarşe bebeği gibi...» *Sinekli Bakkal*, 1949 (22. b.), s. 31.

¹⁴ «Feridun Hikmet'in jurnalinden», *Tanin*, nr. 141, 21 Kânun-ı evvel 1908; *Harap Maabetler*, 2. b. 1342/1924, s. 70.

Hisleri'nde ise annesinin yerini alan kadına küçük Nesrin hiç yaklaşmaz. Ancak üvey kardeşinin ölümü üzerine onu anneliğe kabul eder, kalbini açar.¹⁵

Denizin Hatıraları'nda ise koyu bir kötümserlik içinde olan yazar, hayat karşısında kadınların ezildiğine ve kurtuluşu ölümden aradıklarına kanidir, bu kadınların geride bıraktıkları kız çocukları için de bir umut beslemez.¹⁶

Halide Edib'in aile içinde çocukların durumunu ele aldığı ve ana baba münasebeti dolayısıyla çocukların maruz kaldıkları durumları dile getirdiği dikkate değer bir eseri de *Kenan Çobanları* (1918) adlı oyunudur. Bu oyun, okul çocuklarının oynayabilecekleri bir eserdir ve konusu Yusuf kıssasına dayanır. Birden fazla kadınla evliliğin, kadınlar ve onların çocukları arasında sebep olduğu ıztırapları yazar, bir peygamberin hayatındaki tezahürüyle işleyerek, öteden beri karşı olduğu birden fazla kadınla evliliğe cephe alır.

4. Romanlarından sadece *Vurun Kahpeye*'de yer alan fedakâr, cesur Durmuş, Halide Edib'in Milli Mücadele'de Anadolu'da tanıdığı çocuklarla ilgilidir. Milli Mücadele, Meşrutiyet dönemi yazarlarında uyarıcı, canlandırıcı, Türklüğün temel kaynakları üzerinde yeni baştan düşündürücü, acı fakat zengin bir tecrübedir. İşte Halide Edip, önceleri kendi çocukları ve ailesindeki çocuklar ve İstanbul okullarındaki, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nda sokaktaki çocukları tanıdıktan sonra, Suriye'de Cemal Paşa'nın yanında çalışırken savaşın çocuklar üzerindeki tesirlerini yakından görür. Artık o, çocuklara karşı büyük bir müsamaha duymaktadır. Büyüklerin günahı, onların kimsesiz, biçare omuzlarına yığılmıştır.

*Tanıdığım Çocuklar*¹⁷ adlı hikâyesinde yazar iki çocuğu tanıtır: Biri gazete satıcısı Rüstem'dir. Rüstem, soğuk, rüzgârlı bir günde yazarın paketlerini taşır. Ayakları çıplaktır. Babası cephede, annesi hastadır. Bakılacak üç küçük kardeşi vardır. Yazar, hastaya ve çocuklara kimin baktığını sorduğunda Rüstem isyan dolu bir sesle:

«Ben yok muyum, ben anneme bakamaz mıyım» der ve nasıl baktığını anlatır. Sabahları ve akşamları gazete satarak. O, güven ve gurur içindedir: «Öyle garip bir güveni, kuvveti vardı ki insan bu çocuğa bir iş gördürmeden kabil bir şey veremezdi.» Bu çocuk, savaşın cephe gerisinde zarurî kıldığı yeni bir mücadelenin yarattığı, kendisine ve ailesine karşı kuvvetli bir sorumluluk duygusuyla doldurduğu yeni bir çocuk tipidir.

¹⁵ «Ana hisleri», *Tanin*, nr. 96, 6 Teşrin-i sani 1908; *Harap Mabetler*, 1924, s. 96.

¹⁶ «Denizin hatıralarından», *Tanin*, nr. 750, 2 Teşrin-i evvel 1910; *Harap Mabetler*, 1924, s. 28.

¹⁷ «Tanıdığım çocuklardan», *Büyük Mecmua*, nr. 11, 18 Eylül 1919; *Dağa Çıkan Kurt*, 1963, s. 22-27.

Kendisi de bir anne olan ve çocuğun çıplak ayaklarını düşünen yazara, Rüstem, komşusunun «iğreti» olarak verdiği iki takunyayı, gösterek koşmasına engel olduğu için beline soktuğunu söyler.

«Ekmek pahalandıkça içimde bir sızı ile Rüstem'i düşündüm. Ne yapıyordu?

Suriye'de hayatımın çocuklar devri dediğim yılında açlık ve sefalet faciası arasında kalbimin ortasında dört kişilik ailesini geçindiren dokuz yaşında Rüstem bir acı idi.»

«...Rüstem, tanıdığım erkek çocuk dostlarımın arasında her vakit kalbinde, en sevgili yerinde kalacaktı. Sonra onun yanına bir de küçük Arap kızı geldi oturdu.»

Bu kız da hastalıklı annesine bakmaktadır.

Savaşın artırdığı iktisadî buhran, para sıkıntısı, çocukların hayatlarını karartır. Büyük ölçüde yaşanan hayat parçalarının akisleri olan hikâyelerinde yazar, bu çocuklardan bazan dolayısıyla da bahseder. *Kabak Çekirdekçisi*'nde¹⁸ çocuğuna ayakkabı alamayan emekli memur baba, kabak çekirdeği satmakta, çocuk da takunya ile okula gittiği için öğretmen tarafından derse alınmamaktadır.

1918'de Mütareke, çocuklar için yeni problemler getirir. Anadolu'daki Türk ve Ermeni yetimleri meselesi müttefikler tarafından ele alınmak istenir. Ermeniler, yenilmiş Osmanlı devleti karşısında, müttefiklerin himayelerinde kendilerini güçlü hissetmekte ve bütün yetimlerin Ermeni olarak tescilini istemektedirler. Çocuklarını, ailelerini çok iyi hatırlayan Türk çocuklardan müttefikler nüfus kâğıdı istemekte, bu belgeyi gösteremeyenleri ise itirazlarına aldırmadan «Ermeni» diye tescil etmektedirler. Halide Edip, bu görevde fazla kalamaz. Colonel Heathcoth'un bu meseleyle ilgili olarak söylediği söz, insanda dehşet uyandırır: «Parmaklarını birbirine geçirerek dedi ki: Ermeni ve Türk çocukları bu vaziyettedir. Onları ayırt etmek için parmakları kesmek lâzım.»¹⁹

Bütün bu tecrübelerdir ki Halide Edib'i bütün Türk milletine ve milletin geleceği olan Türk çocuklarına karşı sonsuz bir sevgi ve anlayışla doldurur.

Yazarın hatıratında çok tesirli ve canlı olarak anlattığı bu olaylarla ilgili *Muhlis'in Ağabeyisi*²⁰ adlı bir hikâyesi vardır. «Bunu bana bir çocuk anlattı» cümlesiyle başlayan hikâyede «Kâzım Karabekir Paşa'nın çocuk-

¹⁸ «Kabak Çekirdekçi», *Şair Nedim*, c. I, nr. 15, 9 Mayıs 1335/1919, s. 232-233; *Dağa Çıkan Kurt*, 1963, s. 28-32. Savaş, geçim sıkıntısını hissetmeyen çocukları da mahallelerindeki azınlıklarla savaşmağa sevketmiştir. (*Turkish Ordeal*, New York, London 1928, s. 54).

¹⁹ *Türkün Ateşle İmtihanı*, 1962, s. 50, *The Turkish Ordeal*, 1928, 52. Near East Relief Center'in bu konudaki faaliyeti dolayısıyla yazar, *The Turkish Ordeal*'de geniş bilgi vermiştir (s. 16-52).

²⁰ «Muhlis'in Ağabeyisi», *Vakit*, nr. 1918, 13 Nisan 1339/1923; *Dağa Çıkan Kurt*, 1963, s. 105-107.

larından» birinin hazin hayat tecrübesi nakledilir. Van'da doğmuş olan bu çocuk da Ermenilerin babasını anasını öldürdüklerine şahit olmuştur. Muhlis, katliamdan tesadüfen kurtulmuştur. Bir tesadüf onu yetimhanede askerdeki ağabeyisine kavuşturur.

Bu yetimin hazin hikâyesi Halide Edib'e devletin ihmal ettiği bir görevi hatırlatır: «Ah yavrum, memleket için ölen babalarımızın, analarımızın bize bıraktığı bu değerli armağanlara nasıl ihmalle, günahkâr bir ilgisizlikle baktık, bilsen!»

Halide Edip, çocukların ıztıraplarını Millî Mücadele yıllarında Anadolu'da çok daha çarpıcı, derin bir şekilde yaşar. Çocukları tanmasıyla ilgili tecrübelerinden çok canlı akisler taşıyan küçük hikâyelerinde, o, kan, ateş, kimsesizlik, korku, açlık ile yoğrulan ama yaşama arzusu kırılmayan, geleceğini kurmağa çalışan Türk çocuklarının çabalarını, Türkiye'nin geleceği için teminat sayar ve yüceltir. Bu dönem hikâyelerinin en güzeli *Himmet Çocuk*'tur.²¹ *Himmet Çocuk*, yeni Türkiye'nin kurucusu, yeni bir kahraman tipinin sembolü olur. Bu özelliğinden dolayı *Himmet Çocuk* hikâyesi üzerinde biraz durmak gerekir.

Yazarın Tedkik-i Mezâlim Komisyonu faaliyetlerine katıldığı günlere ait bir hatıra - hikâyedir. Açlıktan inleyen çocuklar, düşman zulmünden geri kalan muztarip insanlar, çetin tabiat içinde yaşama savaşındadırlar :

«Çakal ulumasıyla, rüzgârın iniltisi arkasından öyle zannettim ki aç çocuklar ağlıyor, göğsü sütsüz, boş, sırtı çıplak analar yumruklarını sallayarak dünyaya, talihe, hayata haykırıyorlar.»

Uşak'a kadar yanlarına verilen kılavuz çocuğun Halide Edip önce elini görür. Yer olmadığı için kamyonun basamağında, ayakta duran bu çocuğun «kamyonu tutunan küçük çocuk elinin güçsüzlüğünü, zavallılığını» fark eder. Fakat hayalinde az önce terk ettikleri köyün acıklı hayali vardır. Anadolu'yu yeniden kim yapacak?

«Anadolu hilkat günlerinin ilk devrelerindeki yoksuzluk, harabi ve vasıtasızlık içindeydi. Yeni Türkiye'yi inşa edecek millette yine Hazret-i Âdem'den sonra devlere benzeyen kudret ve mesai kabiliyeti lâzımdı. Öksüz, ekmezsiz, meyus bir halk, dünya onların zafer destanını terennüm ederken onlar ölümün gözlerinin içine bakıyorlardı. Memleketi kim yapacak? Nasıl yapacak?»

Himmet Çocuk, yavaş yavaş peksimetini yerken analık duyguları kabaaran yazar, onun küçük başını gocuğunun içine saklamak, ona ninni söylemek ister, fakat pek küçük görünen *Himmet*'in tavrında bir olgunluk

²¹ «*Himmet Çocuk*», *Son Telgraf*, nr. 195, 29 Kânun-ı evvel 1340/1924; *Dağa Çıkan Kurt*, 1963, s. 108-114. Bu hikâyenin geniş tahlili için bk. Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, 1979, s. 73-84.

vardır. Himmet Çocuk, çetin Anadolu tabiatını büsbütün güçleştiren savaş günleri içinde, o tabiatı yenmeği başarmış bir kahramandır.

On üç yaşındaki Himmet Çocuk, hikâyesini kısaca anlatır: «Yedi yaşında anasız, babasız ihtiyar bir nine, genç bir kız kardeş, bir çift de öküzle kalmıştı. Öküzlerle kocasız iki kadının tarlalarını senelerce sürmüş, ortakçılık etmiş, ninesini, kardeşini beslemiş, hattâ kız kardeşini ere vermişti. Fakat bir gün, o havaliye bir hayvan hastalığı gelmiş, iki öküzü de birden ölmüştü.

Hikâyenin burası kalbimi yordu. Sordum:

— Ne yaptın?

Sükûnla omuzlarını silkti. Hiç, ne yapacaktı. Öküzsüz çalışmış, gündeliğe gitmiş, dul kadınların öküzlerini sürmüş, üç sene çalışmış ve nihayet iki şişman kocaman dombay almıştı.»

İşte bu hikâye yazarın kalbini heyecanla doldurur. Az önceki sorununun, endişesinin cevabını bulmuştur:

«Hikâyenin burası yine kalbime heyecan verdi. Kimsesiz, sekiz dokuz yaşında kuru Anadolu'da mesaisi ile iki manda alan çocuk, bu benim anladığım, bildiğim kahramanlığın en yüksek derecesi gibi bir şey. Avusturya'yı kuru topraktan mamure haline sokan, vahşi Amerika'yı mesaisi ile yenip medeniyet merkezi yapan ruhlar, bu nevi ruhlardır.»

Himmet Çocuk, Anadolu'da tek, rastlanmaz bir örnek değildir. «Anadolu'da ne kalmış ise gayur kadınlarıyla bu küçük gündelik kahramanların fevkalbeşer mesaisinden kalmıştı.»

Yazar, Anadolu tecrübeleri arasında Himmet Çocuk'un yanında bir başka canlı çehreyi daha hatırlar. Ona, Antalya, Burdur arasında rastlamıştır. Arabaları yokuşta çıkaran arabacılar arasında genç, billür gibi bir ses: «Ah anam ah, gel de bir kez halimi gör» diye yükselir. Kalbi o insanlar için çarpan yazar, bu sesin sahibini arar: «Kalbime ip takılmış gibi ses gelen yere sürüklendim, on, on iki yaşlarında, gocuğundan sular damlayan, el kadar güzel yüzlü, mavi gözlerini örten siyah kirpiklerinde yaş toplanmış bir çocuk arabacı gördüm. Bu da Himmet Çocuk gibi ihtiyar bir halaya bakmak için bir fevkalbeşer hayat mücadelesinde pişen bir çocuktur. İztirabının mercii olsa olsa toprak olan bir kadın kalbi oluyordu.

Hâlâ Türkiye'yi bu küçük Himmet Çocuklar yürütüyor. Belki hâlâ acılar bir çocuğun değil bir büyük kalbi gibi sağlam olan yüreklerinden taşarak:

— Ah kadın anam, ah, gel de bir kez halimi gör, diyorlar.»

Yazar, uzunca bir süre konuştuğu ve şahsında Anadolu çocuğunun, Türkiye'nin geleceğinin teminatının sembolünü bulduğu Himmet Çocuk'u daima hatırlar. Yıllar sonra Himmet Çocuk'un devamını Halide Edip barış içindeki Anadolu bozkırında uzaktan görür. 1939'da Avrupa'da uzun

süre yaşadktan sonra yurda dönüşünde, İstanbul'dan Ankara'ya trenle giderken, yıllar öncesinin ıztıraplarını unutturacak sahnelerle karşılaşır:

«Bu sefer Nisan'ın ilk haftasında, bu yolu baştanbaşa tekrar geçtim. Taşından toprağından fıskıran, havasında gümbür gümbür bir nabız gibi kudretle atan, çocuklarının gözlerinde yanan taze hayatı gördüm. Anadolu baharının ne göz alan, gönül açan güzel yüzünü ne de içinden işaret ettiği mânâyı unutacağım.»

«Gören gözün hakikî kılavuzu kafadır» diyen Halide Edip, «her nevi tabiatın yetiştirdiği insanın kendine göre bir mizacı vardır» kanaatinde. Tabiatın çok çeşitli tezahürlerini bağrında yaşatan Anadolu'da kendi içinde çok çeşitli tezahürlerini bağrında yaşatan Anadolu'da kendi içinde yetişenlere çok farklı ve birbirine zıt görünen özellikler verir: «Basit görünür, içinden pazarlıklıdır, mütevazı görünür, dünyanın en vakur ferdidir, sulhu sever, dünyanın en yenilmez askeridir. Başka milletleri kökünden söküp koparan her bâdireden sonra onun hayatı tazelenir, her belâdan sonra tarihinde dönüm yapan bir devir açar. Onu bir tarafından yendim sanan, mutlak onun içinde gizlediği bambaşka bir kudretin önünde yere serilir.»

İşte Türkiye, Millî Mücadele'nin sert, kanlı tecrübelerinden sonra «yepyeni» bir manzara göstermektedir. Bu manzaranın en iç açıcı yanı çocuklardır. Yazarın «kafa» ve «kalbi»ni «en çok kavrayan» çocuklar olur.

«Ekserisi oğlandır. Hat boyunca gazete, yemiş satar, yahut akşamüstü mektebinden çıkmış, istasyondaki kalabalığı seyre gelmiştir. Gürbüz, temiz, parlak gözlü ve terbiyeli çocuklar. Hepsinin suratında Anadolu markası var, yani bütün müstakil milletlere şerefli bir mazinin verdiği vakar.»

Yazar bunlardan bir tanesine dikkat eder:

«Yedi sekiz yaşında bir oğlancık. Kasketini arkaya itmiş, toparlak yüzünü buruşturmuş. Trenin içini öyle bir tetkik edişi var ki, ister istemez bu küçük kafada her insan için dürüst ve şaşmaz bir hüküm vermek kabiliyeti olduğunu anlıyorsunuz.» Fakat yazar bu çocuğun bacaklarına bakar: «Eski sekiz rakamı gibi birbirinden ayırmış, ayakları sımsıkı yere basmış, o kadar bastığı toprağa sahip, o kadar bastığı topraklardan bitmiş idi.»

Bu çocuk, yazara savaşta ölenleri hatırlatır : «Niçin öldüler? Anadolu'da tekrar bahar olsun, hayat tazelensin diye. Yaşamağa yemin etmiş milletlerin hayatla ezeli ahdini kanlarıyla mühürlediler. Onlar bir millet yaşasın diye canlarını vermeseler, bugün Anadolu'da ayaklarını toprağına bu kadar sıkı basan, milyonların sembolü olan çocuk görmeyecektir.» Bu çocuk, bir «haylaz değil», «olduğu yere bacaklarını ayırıp, ayaklarını bir çınar kökü gibi batıran ve bastığı yerden koparılamayan bir milletin sembolü»dür.²²

²² «Anadolu'da bahar : Tazelenen hayat», *Akşam*, nr. 7363, 17 Nisan 1939; *Kubbede kalan hoş sada*, İstanbul 1974, s. 241-245.

Sulh günlerinde ailesine karşı sorumluluk duygusuna sahip fakir bir çocuk da *Talât Oğlan*'da canlanır. O da ilerde doktor olmayı tasarlar. «Hasta, sıksa çelimsiz» annesine bakabilmek için bu mesleği seçecektir. «Doktorlar sade zenginler için. Biz doktor çağıramayız. Ölecek diye korkuyorum. Doktor olursam her gün ona bakarım, iyi ederim. Ölmez.»²³ Halide Edip, bu çocuğun annesine sahip çıkışında da güven verici bir koruyuculuk bulur.

Çok zengin bir hayat tecrübesinin, seven ve inanan bir kalbin emrindeki kalemin mahsullerinde, çocuk meselesi sadece yukarıda verilen örneklerden ibaret değildir. Bu yazıda kısaca ele alınmış olan Halide Edip'te çocuk meselesi çok teferruatlı olarak incelenmeğe değer. Zira Halide Edip, çocuklar dolayısıyla, eğitim, öğretim, aile, vatan savunması, din, tarih ve milliyetçilik meselelerine de temas eder. Bu günün büyükleri nasıl ki dünün çocukları idiyseler, yarının büyükleri de bu günün çocukları olacaklardır ve eğer, bu günkü şikâyetlerin yarın da devam etmesi istenmiyorsa, çocukların yetişmesine büyük önem verilmelidir. Türk köylüsü, pratik zihniyeti, sonsuz yaşama gücü ile en tehlikeli günlerde kahramanlar yetiştirmeğe devam etmiştir. Çocuklar «tazelenen bahar»lardır.

Ankara'da Kâzım Karabekir'in çocuklar için yetimhane kurması, Atatürk'ün öncülüğünde Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu)'in kurulması, yazarların çocuklar üzerinde çeşitli yazılar yazmaları ve nihayet T.B.M.M.'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinin Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı olarak kabulü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş günlerini yaşayanların ve kurucusunun, Türk çocuklarına karşı yakın ilgisini gösterdiği gibi, onlara karşı beslenen güvenin de devrin ortak duygusu olduğuna bir delil sayılabilir.

²³ «Topkapı Nümune bağlarından dönerken: Talât Oğlan», *Yedigün*, nr. 227, 14 Temmuz 1937, *Kubbede kalan hoş sada*, İstanbul 1974, s. 199-200.